

dr Paweł Żarkowski

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

MIĘDZYNARODOWE OGRANICZENIA W PROWADZENIU KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Punktem wyjścia do wszelkiej dyskusji na temat prawa obowiązującego w toku wojny (*ius in bello*)¹ są środki, jakimi dysponują państwa w myśl współczesnego prawa międzynarodowego dla pokojowego rozwiązywania konfliktów, bez konieczności uciekania się do użycia siły. Karta Narodów Zjednoczonych zakazuje wojen. Zakazuje nawet groźby użycia siły przeciwko integralności terytorialnej lub politycznej niepodległości każdego państwa².

Karta stwierdza w swych zapisach, że państwa powinny zawsze regulować swoje spory środkami pokojowymi. Państwo, które próbuje użycia siły przeciwko innemu państwu dla osiągnięcia swoich celów, narusza prawo międzynarodowe i popełnia akt agresji, choćby pozornie miało rację. Karta Narodów Zjednoczonych nie kwestionuje jednocześnie prawa państwa do użycia siły w wykonaniu prawa do samoobrony³. To samo dotyczy państw trzecich, które spieszą z pomocą państwu zaatakowanemu (prawo do samoobrony zbiorowej). Ponadto Narody Zjednoczone mają prawo nakazania akcji wojskowej dla przywrócenia pokoju⁴.

Tak więc wojna jest zakazana w myśl obowiązującego prawa międzynarodowego, z wyjątkiem prawa każdego państwa do obrony przed atakiem. Współczesne prawo międzynarodowe ogranicza dopuszczalność użycia siły zbrojnej tak dalece, iż zdaniem niektórych ekspertów uzasadnione jest mówienie o prawie zakazującym prowadzenia wojny. Można zatem wskazać na następujące etapy kształtowania się tego prawa:

1. Konwencja haska (II) z 1907 roku w sprawie ograniczenia użycia siły celem ściągania długów zawarowanych umową. Konwencja wprowadzała pierwszeństwo metod pokojowych w zakresie rozstrzygania sporów zwią-

---

¹ Łacińskie określenie „*ius in bello*” oznacza prawo obowiązujące strony konfliktu w toku prowadzonej wojny.

² *Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 r.*, Rozdział I, art. 2, ust. 4: „Wszyscy członkowie powinni w swych stosunkach międzynarodowych się od stosowania groźby lub użycia siły przeciwko nietykalności terytorium albo niepodległości politycznej któregośkolwiek państwa lub wszelkiego innego sposobu niezgodnego z zasadami Narodów Zjednoczonych”. Zob. *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Prawo przeciwwojenne. Zbiór dokumentów*, red. M. Flemming, Warszawa 1991, s. 205.

³ Rozdział VII karty NZ, art. 51. Zob. *Ibidem*, s. 212.

⁴ Rozdział VII karty NZ, art. 41, 42. Zob. *Ibidem*, s. 210-212.

zanych z egzekwowaniem zobowiązań, jakie istniały po stronie danego państwa w stosunku do obywateli drugiego państwa.

2. Tzw. Traktaty Bryana – dwustronne porozumienia zawierane przez Stany Zjednoczone począwszy od 1913 r. Strony zobowiązywały się przedkładać istniejące między nimi spory komisjom concyliacyjnym i nie rozpoczynać działań wojennych przed raportem ustanowionej komisji⁵.
3. Pakt Ligi Narodów z 1919 r. w art. 10-16 częściowo ograniczał dopuszczalność uciekania się do wojny w stosunkach między członkami Ligi. Nie zakazywał natomiast prowadzenia wojen, m.in. przez:
  - wprowadzenie obowiązku rozstrzygania sporów w pierwszej kolejności metodami pokojowymi;
  - wprowadzenie zakazu uciekania się do wojny przed upływem trzech miesięcy od zapadłej w danym sporze decyzji rozjemczej, sądowej albo sprawozdania Rady Ligi Narodów;
  - wprowadzenie zakazu uciekania się do wojny z państwem, które zastosuje się do orzeczenia sądowego lub arbitrażowego zapadłego w danym sporze, albo do przyjętego jednomyślnie sprawozdania Rady Ligi (w przedmiocie sporu).
4. Traktat przeciwwojenny Brianda-Kelloga z 1928 r. zawierał wyrzeczenie się wojny przez państwa-strony, jako instrumentu politycznego we wzajemnych stosunkach. Państwa-strony zobowiązały się także rozwiązywać wzajemne spory i konflikty za pomocą środków pokojowych⁶.
5. Karta Narodów Zjednoczonych z 1945 r. zawiera postanowienia, które mają obecnie znaczenie kluczowe dla problematyki dopuszczalności użycia siły zbrojnej w prawie międzynarodowym publicznym.

Gdy państwa nie mogą albo nie chcą rozwiązania swoich sporów lub różnic środkami pokojowej dyskusji, wówczas zaczyna przemawiać broń. Wojna nieuchronnie prowadzi do niezmiernych cierpień i do poważnych szkód materialnych. Każdą wojnę cechuje bowiem wybuch prymitywnej i dzikiej przemocy.

W potocznym pojęciu wojna jest przeciwieństwem pokoju. Pokój jest stanem normalnym, wojna zaś nienaturalnym, gdyż zmienia zasadniczo istniejące uprzednio stosunki pomiędzy państwami. Społeczność międzynarodowa jest społecznością zdecentralizowaną, przez co nie wykształciła ona jednolitego organu władzy wykonawczej, który byłby umocowany do egzekwowania obowiązków spoczywających na podmiotach prawa międzynarodowego. Konsekwencją takiego stanu rzeczy było uznawanie w przeszłości, że jednym z klasycznych atrybutów suwerennego państwa obok prawa do zawierania traktatów oraz prawa do wysyłania i przyjmowania posłów, było prawo do prowadzenia wojny.

---

⁵ Dwustronne porozumienia zawierane od 1913 r. przez rząd USA z innymi państwami. Zob. <http://www.stosunkimiedzynarodowe.wordpress.com/2012/09/18/dopuszczalnosc-uzycia-sily-zbrojnej-w-pmp/> (dostęp: 20.08.2014 r.).

⁶ *Międzynarodowe prawo konfliktów ...*, op. cit., s. 203-204.

Od niepamiętnych czasów, kiedy państwa wchodziły w liczne spory i konflikty, przechodzenie z jednego stanu w drugi wyznaczało przez tysiąclecia rytm dziejów ludzkości. Z tego też względu obecnie zagadnienie wojny i pokoju równoległe z szeroko podejmowaną problematyką bezpieczeństwa politycznego, militarne, ekonomicznego, kulturowego, a ostatnio także ekologicznego zajmuje w rozległej problematyce stosunków międzynarodowych poczesne miejsce. Jeżeli pozostanie się przy definicji Carla von Clausewitza, który w swojej pracy pt. *O wojnie* stwierdził, że wojna stanowi kontynuację stosunków politycznych przy zachowaniu innych środków⁷, to można zauważyć, że w wieku XX niezbyt oszczędnie się nim posługiwano. Miniony wiek przeszedł do historii ludzkości jako wiek m.in. dwóch wojen światowych, rewolucji rosyjskiej, zimnej wojny oraz licznych sporów i konfliktów o zróżnicowanym zasięgu i charakterze. W toku tych wydarzeń ludzkość doznała wiele przykrych doświadczeń i rozczarowań. Ale też jak nigdy przedtem, została podjęta wtedy próba wyeliminowania siły ze stosunków międzynarodowych.

Wojna sama w sobie jest nieszczęściem i złem, co w pełni ukazał ludzkości Trybunał Norymberski⁸ w swoim wyroku w sprawie głównych przestępców wojennych z okresu II wojny światowej. Zatem nikt obecnie nie mógłby usprawiedliwiać wojny jako takiej. Mimo takiego stanu prawnego państwa nadal wszczynają wojny, a grupy ludzkie chwytają za broń.

W nauce o stosunkach międzynarodowych można spotkać się zarówno z pojęciem wojny, jak i konfliktu zbrojnego. Wypada jednak zaznaczyć, że pojęcie konfliktu zbrojnego jest pojęciem szerszym w swojej zawartości od pojęcia wojny. Konflikt zbrojny to wszelkie przejawy walki zbrojnej, także nie wypowiedzianej, której uczestnikami są również strony nie będące podmiotami prawa międzynarodowego. Konflikt zbrojny jest najczęściej poprzedzony antagonizmem stron, narastającą sprzecznością interesów, konfliktem o charakterze werbalnym⁹ i akcją konfliktową¹⁰. Najczęściej akcje konfliktowe, które doprowadziły do użycia siły, przekształcają się następnie w konflikty zbrojne. Oba terminy „wojna” i „konflikt zbrojny” używane są wymiennie przy podkreślaniu elementu walki. Na ogół mianem wojny¹¹ określa się konflikt zbrojny, w którym uczestniczą co najmniej dwa podmioty wojujące, posługujące się siłami zbrojnymi i stosujące środki i metody walki zbrojnej przeciwko sobie przy zachowaniu pewnej ciągłości działań.

Na pojęcie wojny składają się działania wojenne, tj. stan wojny i operacje prowadzone w ramach walki konwencjonalnej lub partyzanckiej, o zasięgu świato-

⁷ Carl von Clausewitz, *O wojnie*, Lublin 1995, s. 23, 27.

⁸ Międzynarodowy Trybunał Wojskowy w Norymberdze – organ wymiaru sprawiedliwości powołany w 1945 r. z inicjatywy Francji, USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR w celu osądzenia głównych zbrodniarzy wojennych Rzeszy Niemieckiej z okresu II wojny światowej, oskarżonych o zbrodnie wojenne, przeciwko pokojowi i przeciwko ludzkości. Procedował od 20 listopada 1945 r. do ogłoszenia wyroku w dniu 1 października 1946 r. Zob. http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Międzynarodowy_Trybunał_Wojskowy_w_Norymberdze (dostęp: 21.08.2014 r.).

⁹ Najczęściej jest nim protest, sprzeciw, ostrzeżenie lub groźba.

¹⁰ Przykładem może być zerwanie stosunków dyplomatycznych bądź demonstracja siły.

¹¹ J. Kunikowski, A. Turek, *Bezpieczeństwo i dyplomacja. Słownik terminów*, Warszawa 2011, s. 129-130.

wym, regionalnym czy, z zastosowaniem sił lądowych, powietrznych i morskich. Stan wojny to sytuacja prawna, w której uznaje się istnienie wojny. Jego ogłoszenie pociąga za sobą określone skutki prawne dla państw wojujących, neutralnych, bądź osób fizycznych i prawnych. Powoduje on m.in. zerwanie stosunków dyplomatycznych i konsularnych oraz zawieszenie umów międzynarodowych. Państwa trzecie zobowiązują się zachować neutralność. Trzeba wyraźnie zaakcentować, że wypowiedzenie wojny nie jest równoznaczne z prowadzeniem wojny. Wojna może być prowadzona bez formalnego istnienia stanu wojny. Może być również i tak, że stan wojny nie wiąże się z faktycznym prowadzeniem działań wojennych. Może też wojna trwać nadal, mimo że operacje wojenne zostały zakończone.

W historii powszechnej i wojskowej, jak również w politologii oraz nauce o stosunkach międzynarodowych można się spotkać z różną klasyfikacją konfliktów zbrojnych. W zależności od przyjętych metod badawczych, kryteriów wyjściowych, bądź przyjętych poglądów badaczy można spotkać się m.in. z podziałem wojen na regularne, partyzanckie, domowe, interwencyjne, prewencyjne, lądowe, powietrzne, czy morskie.

W przeszłości, kiedy podbój nowych terenów miał istotne znaczenie dla dobrobytu i potęgi państwa, przeważały najczęściej wojny prowadzone pomiędzy państwami. Z reguły zasięg prowadzonych działań wojennych był ograniczony pod względem terytorialnym, w doborze przeciwnika oraz w zakresie stosowanych środków i metod walki. Współcześnie w wyniku pojawienia się nowych kryteriów politycznych, doświadczeń minionych wojen, wynalezienia broni atomowej oraz zobowiązań państw w zakresie przestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego, regularne wojny między państwami ustąpiły miejsca płynnym formom stosowania przemocy. Szczególnie od zakończenia II wojny światowej uderza kontrast pomiędzy stosunkowo niedużą liczbą wojen między państwami, a znaczną ilością wojen domowych wynikających z sytuacji wewnętrznej państw.

Nie ulega wątpliwości, że współcześnie użycie siły zbrojnej o konsekwencjach międzynarodowych przestało być zarezerwowane tylko dla państw, czyli głównych aktorów stosunków międzynarodowych i podmiotów międzynarodowego prawa publicznego. Konflikt na skalę międzynarodową może również wywołać odpowiednio do tego umotywowany i zaopatrzony w środki finansowe ideolog¹². W przedstawionej klasyfikacji mieszczą się także wojny, w których konflikt wewnętrzny przeradza się w konflikt międzynarodowy, wciągając w działania militarne siły zbrojne wielu państw. Poszukując zatem źródeł i przyczyn powstawania we współczesnym świecie konfliktów zbrojnych i wojen można z łatwością zauważyć, że często różnorodność współczesnego świata oraz intensywność i wielopłaszczyznowość kontaktów międzynarodowych w sposób naturalny rodzi spory

---

¹² Rolę taką odegrał Osama bin Laden, który skierował swoich zwolenników do wykonania ataków terrorystycznych przeciwko celom na terytorium USA. Zob. B. Balcerowicz, *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010, s. 151.

i sprzeczności pomiędzy państwami, które często zakłócają porządek międzynarodowy i powodują przechodzenie sporów w wojny, traktowane jako jedyny sposób ich rozstrzygnięcia.

Z tego, że międzynarodowe prawo humanitarne zajmuje się wojną, nie wynika że istnieją wątpliwości co do ogólnego zakazu wojny. Preambuła do Protokołu dodatkowego I z 1977 r. do konwencji genewskich w sposób jednoznaczny określa stosunek między zakazem wojny a prawem humanitarnym¹³. Międzynarodowe prawo humanitarne po prostu milczy na temat tego, czy jakieś państwo ma, bądź nie ma prawa do użycia siły. Samo prawo humanitarne nie zakazuje wojny, a problematykę dopuszczalności użycia siły zbrojnej pozostawia normom prawnym wspólnoty międzynarodowej, jakie są zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych. Międzynarodowe prawo humanitarne działa na innej płaszczyźnie. Znajduje ono bowiem zastosowanie, gdy konflikt zbrojny rzeczywiście wybuchnie i to obojętnie z jakiego powodu. W tym przypadku liczą się tylko fakty, natomiast powody wszczęcia walk nie są przedmiotem zainteresowania. Z powyższych stwierdzeń wynika jednoznacznie, że międzynarodowe prawo humanitarne jest gotowe do wkroczenia na każdy obszar prowadzonych działań zbrojnych od momentu, gdy wojna wybuchnie i niezależnie od tego, czy istnieje jakiegokolwiek usprawiedliwienie dla tej wojny. Międzynarodowe prawo humanitarne – zwane też prawem konfliktów zbrojnych, bądź prawem wojennym, jest bowiem odrębną gałęzią prawa międzynarodowego regulującą sytuację realnego konfliktu zbrojnego. Prawo to normuje stosunki między uczestnikami działań zbrojnych dążąc do łagodzenia skutków wojny. Prowadzone działania obejmują zarówno ograniczenia w zakresie katalogu środków i metod prowadzenia działań zbrojnych, jak i zobowiązanie walczących stron do oszczędzania osób, które nie biorą udziału albo już nie biorą udziału we wrogich działaniach. Spojrzenie na niedawną przeszłość, jak i na czasy współczesne wyraźnie potwierdza fakt, że często wojna toczyła się, bądź toczy pomiędzy państwami, pomimo że z punktu widzenia formalnego prawo międzynarodowe zabrania użycia siły. Z reguły występują wówczas następujące działania:

- jedno państwo atakuje inne (popełniło tym samym zabroniony akt agresji przeciwko drugiemu państwu);
- państwo broni się przeciwko agresorowi korzystając z prawa do samoobrony (mogą mu pomagać inne państwa w ramach tzw. samoobrony zbiorowej);
- ONZ może postanowić przeprowadzenie wspólnej akcji zbrojnej, gdy jej członek łamiąc swoje zobowiązania wynikające z Karty NZ grozi lub narusza pokój, bądź popełnia akt agresji.

¹³ *Protokół dodatkowy I do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 roku dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*. Zob. *Międzynarodowe prawo konfliktów ...*, op. cit., s. 141-142.

Trzeba też pamiętać, że wojna może wydarzyć się także wewnątrz jakiegoś państwa. Z tego też względu ogólny zakaz wojny nie obejmuje szczególnie krwawych walk w wojnach domowych. Uważa się wówczas takie zdarzenie za wewnętrzną sprawę państwa.

Międzynarodowe prawo humanitarne stanowi istotną część pokojowego porządku, o jakim wspomina Karta Narodów Zjednoczonych. Wspólnota międzynarodowa nie może więc pozwolić sobie na pomijanie międzynarodowego prawa humanitarne. Trzeba bowiem przy tym pamiętać, że jego zadaniem jest budowanie i zapewnienie pokojowych stosunków pomiędzy narodami. Daje ono przy tym poważny wkład w utrzymanie pokoju przez to, że głosi humanitaryzm w czasie wojny. Celem jego jest zapobieganie przemocy i barbarzyństwu w toku trwania wojny. Z tego punktu widzenia poszanowanie międzynarodowego prawa humanitarne pomaga w położeniu fundamentów, na których może być zbudowany pokojowy porządek, gdy konflikt się zakończy. Przez poszanowanie podstawowych praw oraz ludzkiej godności walczący pomagają zatem utrzymać to zaufanie. Szanse na trwały pokój są tym większe, im skuteczniej u stron walczących w wojnie uda się zachować poczucie wzajemnego zaufania i humanitaryzmu.

W myśl zapisów zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych państwo może stawiać zbrojny opór w ramach legalnej samoobrony, tym niemniej prowadzenie wojny zawsze podlega ogólnym zasadom międzynarodowego prawa humanitarne wyrażonym w prawie zwyczajowym oraz w międzynarodowym prawie traktatowym. Prowadzenie współcześnie wojny totalnej jest zatem nie do pogodzenia z prawem międzynarodowym.

Międzynarodowe prawo humanitarne w zakresie dotyczącym środków i metod prowadzenia walki zbrojnej, oprócz norm zwyczajowych, było w przeszłości najczęściej spisywane w aktach prawa wewnętrznego poszczególnych państw. W niektórych państwach takie akty prawne były sporządzane już w średniowieczu. Dopiero jednak w XIX wieku, gdy wojny zaczęły być prowadzone przez wielkie armie narodowe, stosujące przy tym nową i bardziej niszczycielską broń oraz pozostawiające olbrzymią liczbę rannych żołnierzy, zaczęło się rozwijać prawo humanitarne oparte na konwencjach¹⁴. Nastąpił wtedy w międzynarodowym prawie humanitarnym przełom wywołany tworzeniem wielostronnych umów międzynarodowych, które w konsekwencji doprowadziły do obowiązującego obecnie w skali światowej współczesnego systemu tego prawa. Początek dała temu Deklaracja w sprawie wojny morskiej, podpisana 16 kwietnia 1856 r. w Paryżu w związku z zakończeniem wojny krymskiej prowadzonej w latach 1853 – 1856¹⁵. Deklaracja zawierała przepisy dotyczące sposobów prowadzenia blokady wybrzeża oraz określała niektóre prawa mające zastosowanie dla państwa neutralnego

---

¹⁴ Wyścig zbrojeń zapoczątkowała XIX-wieczna rewolucja przemysłowa i powstałe dzięki niej nowe bronie. Zob. T. Zawadzki, *Pierwszy wyścig zbrojeń*, [w:] *Wielka wojna 1914-1918*, „Polityka – wydanie specjalne” 2014, s. 64-73.

¹⁵ R. Bzinkowski, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, [w:] „*Kształcenie obywatelskie w wojsku*”, zeszyt 1, red. P. Zarkowski, Warszawa 2002, s. 48.

w wojnie morskiej. Deklaracja paryska zniosła między innymi zjawisko korsarstwa w działaniach na morzu. Było to ostateczne zwycięstwo zasady, że wojna nie może być prowadzona przez osoby prywatne.

W drugiej połowie XIX wieku społeczność międzynarodowa podjęła dalsze prace zmierzające do kodyfikacji i upowszechnienia zasad międzynarodowego prawa humanitarnego. Kolejnym bardzo ważnym wielostronnym aktem międzynarodowego prawa w zakresie metod prowadzenia wojen była deklaracja w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru z 29 listopada 1868 r., zwana od miejsca podpisania Deklaracją Petersburską¹⁶. Wprowadzała ona zakaz używania pocisków wybuchających przy uderzeniu w miękki cel (przykładowo w ciało ludzkie) o wadze mniejszej niż 400 gramów. Podsumowaniem prowadzonych w tym czasie działań była Deklaracja Brukselska z 1874 r., będąca projektem przyszłego kodeksu prawa wojny lądowej¹⁷.

Istotny wpływ na kształtowanie się oraz treść międzynarodowego prawa humanitarnego miały także regulaminy i instrukcje wojskowe wydawane w poszczególnych państwach świata. Szczególne znaczenie przypisuje się amerykańskiemu dokumentowi z 1863 r., zatytułowanemu: Instrukcja dla dowództwa armii Stanów Zjednoczonych w polu. Znany jest on współcześnie również pod nazwą Kodeksu Liebera¹⁸. O wartości merytorycznej tego dokumentu może świadczyć fakt, że odwoływali się do niego w późniejszym okresie również autorzy kodeksów wojskowych obowiązujących w innych armiach.

Znaczący wkład w tworzenie nowoczesnych zasad prawnych w zakresie prowadzenia wojen wniosły w XIX wieku również regulaminy wojskowe obowiązujące w armii francuskiej, angielskiej i niemieckiej. W tym też okresie wykształciły się i utrwaliły dwie podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego dotyczące równości wojujących stron i konieczności wojennej lub wojskowej. Pierwsza zasada oznaczała, że w toku działań wojennych i w sytuacjach z nimi bezpośrednio związanymi, siły zbrojne i ich członkowie mają jednakowe prawa i obowiązki niezależnie od tego, czy są wojskami i żołnierzami agresora czy też strony broniącej się przed agresją. Wszystkich mają obowiązywać podobne zasady prowadzenia walki i związane z tym ograniczenia. Jednakowo powinni być zatem traktowani jeńcy wojenni każdej ze stron konfliktu. Wprowadzono również zapis mówiący, że nikogo nie wolno karać z pominięciem postępowania sądowe-

¹⁶ Wychodzono z założenia, że taka broń, która nie daje człowiekowi szansy na przeżycie jest bronią okrutną. Zob. A. Ciupiński, M. Gąska, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Wybrane problemy*, Warszawa 2001, s. 25.

¹⁷ Deklaracja Brukselska stanowiła obszerny zbiór norm dotyczących prowadzenia wojny na lądzie. Została ona opracowana na konferencji dyplomatycznej w Brukseli, jednak wobec sprzeciwu Anglii i niektórych mniejszych państw nie stała się prawem obowiązującym. Zob. H. Gasser, *Międzynarodowe prawo humanitarne. Wprowadzenie*, Warszawa 2000, s. 12.

¹⁸ Francis Lieber – ur. 18 marca 1798 r. – zm. 2 października 1872 r., niemiecki emigrant w USA, z wykształcenia prawnik i filozof polityczny. Był autorem kodeksu postępowania podczas wojny secesyjnej, znanego również pod nazwą „Instrukcji dla kierowania wojskami Stanów Zjednoczonych w polu” (1863). Dokument ten stanowił podstawę do opracowania późniejszych latami pierwszej konwencji regulującej postępowanie żołnierzy podczas wojny. Zob. http://www.en.wikipedia.org/wiki/Francis_Lieber (dostęp: 22.08.2014 r.).

go. Z kolei konieczność wojenna, często znana również pod nazwą wojskowa, to specyficzna, samodzielna i prawna podstawa prowadzenia działań zbrojnych i zachowania się w różnych sytuacjach na polu walki, która w momencie gdyby nie toczyły się działania wojenne, byłaby uznana za niedopuszczalną i podlegającą ściganiu karnemu. W myśl tej zasady wolno w czasie konfliktu zbrojnego dokonywać niszczeń dóbr materialnych, wolno godzić na życie i zdrowie nieprzyjacielskich żołnierzy, wolno internować lub zmuszać do pracy mieszkańców okupowanych terytoriów nieprzyjacielskich. Nikt nie może być pociągany za takie czyny do odpowiedzialności karnej lub dyscyplinarnej nawet, jeśli znajdzie się w ręku nieprzyjaciela, na którego szkodę wcześniej działał. Warunkiem legalności działania w warunkach konieczności wojennej jest jednakże takie działanie, które nie narusza norm międzynarodowego prawa humanitarnego. Zabronione jest zatem zabijanie jeńców wojennych, nawet gdyby w określonej sytuacji bojowej stanowili oni poważne obciążenie dla walczących żołnierzy.

Na przełomie XIX i XX wieku (w latach 1899 i 1907) odbyły się w Hadze dwie międzynarodowe konferencje dyplomatyczne poświęcone głównie wprowadzeniu ograniczeń w zakresie możliwości prowadzenia operacji wojskowych. Były one pierwszą kodyfikacją na tak dużą skalę w tej dziedzinie prawa. Z tego też względu do dziś nazywane jest ono prawem haskim, prawem wojny, bądź prawem prowadzenia wojny. W odróżnieniu zatem od prawa genewskiego, które wskazuje jak ofiary działań zbrojnych, tj. ranni, chorzy, jeńcy wojenni, bądź mieszkańcy terytorium okupowanego mają być traktowani przez przeciwnika, prawo haskie ustanawia na stronach konfliktu zbrojnego ograniczenia w prowadzeniu operacji wojskowych. Celem tych ograniczeń jest zapobieganie, a przynajmniej zmniejszanie skali śmierci i zniszczeń, na ile na to pozwala twarda rzeczywistość wojny. Ponieważ te normy wywierają bezpośredni wpływ na planowanie i prowadzenie operacji wojskowych w czasie wojny, są one adresowane bezpośrednio do dowódców sił zbrojnych oraz uczestników działań zbrojnych. Międzynarodowe normy prawne ograniczające stosowanie przemocy na wojnie mają w pełni zastosowanie we wszystkich sytuacjach wiążących się z międzynarodowym prawem humanitarnym. Prawo nie dopuszcza żadnych wyjątków z tytułu konieczności wojskowej. Oznacza to, że konieczność wojskowa nie może nikogo zwolnić z obowiązku przestrzegania norm międzynarodowego prawa humanitarnego. Uzasadnieniem tego jest okoliczność, że konwencje genewskie i protokoły dodatkowe ustaliły już w sposób precyzyjny równowagę między wymogami stawianymi prawu przez prowadzenie wojny a nakazami humanitaryzmu. Tak więc samo prawo uwzględnia w swych zapisach konieczność wojskową. Nie ma więc żadnego usprawiedliwienia dla nieprzestrzegania międzynarodowego prawa humanitarnego w toku walki.

Ogólne zasady dotyczące środków walki i ich użycia opierają się na zasadniczym rozróżnieniu między kombatantami¹⁹ i celami wojskowymi z jednej strony, a osobami i obiektami cywilnymi z drugiej strony. Strony wojujące i ich siły zbrojne powinny powstrzymać się zatem od użycia takich rodzajów broni:

- które mogłyby spowodować nadmierne cierpienia;
- które ze względu na brak precyzyjności lub na ich skutki raziłyby bez rozróżnienia osoby cywilne i kombatantów;
- których szkodliwe skutki nie mogą być kontrolowane w czasie i w przestrzeni przez tych, którzy ich używają.

Szczegółowe zasady dotyczące użycia wybranych rodzajów broni i metod prowadzenia walki zawarte są w różnych umowach międzynarodowych. Międzynarodowe prawo humanitarne reguluje także sprawę ograniczonego używania pewnych rodzajów broni. Nie wszystkie państwa są jednak związane tymi samymi umowami. Z tego też względu konieczne jest często sprecyzowanie zasad dotyczących użycia wybranych rodzajów broni w odniesieniu do każdej sytuacji zachodzącej w czasie trwania konfliktu zbrojnego.

Strony w konflikcie oraz członkowie sił zbrojnych (kombatanci) mają ograniczone prawo w doborze oraz stosowaniu metod i środków prowadzonej walki zbrojnej. W myśl norm międzynarodowego prawa humanitarnego walkę należy prowadzić przeciwko celom wojskowym, przez które należy rozumieć siły zbrojne (za wyjątkiem służby medycznej i personelu duchownego oraz przedmiotów wyposażenia medycznego oraz kultu religijnego), urządzenia, budynki i pozycje, gdzie ulokowane są siły zbrojne lub ich wyposażenie oraz inne obiekty mogące skutecznie przyczynić się do prowadzenia działań lub osiągnięcia określonych korzyści wojskowych.

Podstawowe zasady stosowane w trakcie konfliktu zbrojnego to:

- zasada konieczności wojskowej,
- zasada humanitaryzmu,
- zasada proporcjonalności,
- zasada ograniczenia,
- zasada rozróżnienia.

Zasada konieczności wojskowej dopuszcza używanie proporcjonalnej siły w celu zmuszenia nieprzyjaciela do poddania się. Może być przywoływana jedynie w ramach dozwolonych przez prawo wojenne. Usprawiedliwia wyłącznie

¹⁹ Kombatant – oznacza każdego członka sił zbrojnych, z wyjątkiem personelu medycznego i duchownego. Kombatanci muszą odróżniać się od ludności cywilnej w czasie, gdy biorą udział w działaniach zbrojnych lub w wojskowej operacji przygotowawczej do działań zbrojnych. Członkowie regularnych lub upodobnionych do nich sił zbrojnych odróżniają się przez swoje umundurowane. Członkowie innych sił zbrojnych noszą stały i widoczny z daleka znak rozpoznawczy oraz jawnie noszą broń. W wyjątkowych sytuacjach, w których wskutek charakteru działań zbrojnych, uzbrojony kombatant nie może odróżnić się od ludności cywilnej, zachowuje on swój status kombatanta, jeżeli jawnie nosi broń. Zob. P. Żarkowski, *Prawo humanitarne a konflikt zbrojny. Wybrane aspekty ochrony osób i dóbr kultury*, Siedlce 2013, s. 144.

kroki niezbędne do wypełnienia zadania. Konieczność wojskowa nie jest zasadą nadrzędną zezwalającą na naruszanie międzynarodowego prawa humanitarnego.

Zasada humanitaryzmu zabrania powodowania cierpień czy niszczenia mienia, jeżeli nie jest to niezbędne dla wymuszenia uległości sił nieprzyjacielskich.

Zasada proporcjonalności zakłada, że użyte środki i metody prowadzenia wojny muszą być proporcjonalne do przewidywanych konkretnych korzyści wojskowych. W odniesieniu do niektórych rodzajów broni zasada proporcjonalności narzuca zakaz ich użycia, bądź szczegółowe warunki dopuszczalności ich użycia²⁰.

Zasada ograniczenia wskazuje, że prawo walczących do stosowania środków szkoderstwa nieprzyjacielowi nie jest nieograniczone²¹.

Zasada rozróżnienia nakazuje w trakcie prowadzenia działań wojskowych zawsze dokonywać rozróżniania między ludnością cywilną a kombatantami oraz między dobrami o charakterze cywilnym a celami wojskowymi. Prowadzone działania wojskowe powinny być skierowane jedynie przeciwko celom wojskowym²².

W trakcie działań zbrojnych zabronione jest stosowanie zwłaszcza takich rodzajów broni oraz metod walki, które powodują zbędne cierpienia lub nadmierne straty w środowisku naturalnym. Mając na uwadze ochronę ludności cywilnej i dóbr o charakterze cywilnym przed skutkami działań wojennych, strony konfliktu powinny zawsze odróżniać kombatantów od ludności cywilnej. Zarówno ludność cywilna, jak też poszczególne osoby cywilne nie powinny być przedmiotem ataków wojskowych. Ataki mogą być skierowane wyłącznie na cele wojskowe.

W myśl obowiązujących reguł prawnych, zabronione jest zabijanie lub ranienie przeciwnika poddającego się lub niezdolnego do walki. Osoby wyłączone z walki oraz osoby, które nie uczestniczą bezpośrednio w działaniach zbrojnych mają prawo do poszanowania ich życia oraz integralności fizycznej i psychicznej. Osoby te we wszelkich okolicznościach i bez żadnych uprzedzeń powinny być zatem chronione i traktowane humanitarnie. Wzięci do niewoli kombatanci – uczestnicy walki zbrojnej oraz osoby cywilne, które są we władzy strony przeciwnej, mają prawo do poszanowania ich życia, godności, praw osobistych oraz przekonań. Należy ich również chronić przed wszelkimi aktami gwałtu i represji. Mają oni także prawo do wymiany korespondencji ze swoimi rodzinami oraz mogą korzystać z pomocy z zewnątrz. Ranni i chorzy powinni być zbierani z pola walki, ewakuowani i leczeni. Należną im ochronę i poszanowanie powinna zapewnić ta strona konfliktu, w której władzy się znajdują. Ochrona obejmuje także personel medyczny i duchowny, zakłady lecznicze, środki transportu medycznego oraz sprzęt i materiały przeznaczone do użytku medycznego. Znakiem tej ochrony są czerwony

---

²⁰ *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 r.*, art. 22, 23.

²¹ *Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 35, 37.

²² *Ibidem*, art. 48, 51, 52, 57.

krzyż, czerwony półksiężyc²³ lub czerwony kryształ na białym tle²⁴, które także podlegają ochronie. Należy pamiętać, że każdej osobie przysługują podstawowe gwarancje sądowe. Nikt nie może być zatem pociągnięty do odpowiedzialności za czyn, którego nie popełnił. Niedozwolone są też tortury fizyczne lub psychiczne, kary cielesne oraz traktowanie zatrzymanych w sposób okrutny lub poniżający. Wymienione reguły stanowią obecnie podstawę międzynarodowego prawa humanitarnego.

Współczesne międzynarodowe prawo humanitarne stanowi odpowiedź na stale rosnące zapotrzebowanie ofiar konfliktów zbrojnych na skuteczną pomoc humanitarną. Już podczas I wojny światowej stosowano takie metody walki, które jeśli nawet nie były zupełnie nowe, to po raz pierwszy były używane w tak szerokim zakresie. W tym kontekście można przykładowo wymienić szerokie zastosowanie gazów trujących, pierwsze bombardowania lotnicze, użycie łodzi podwodnych czy branie do niewoli setek tysięcy jeńców wojennych²⁵. Pierwsza wojna światowa to wojna przemysłowa, śmierć też była zadawana na skalę przemysłową²⁶. Podczas II wojny światowej tendencje w zakresie zastosowanych nowych metod prowadzenia walki doprowadziły do jeszcze większego wymiaru niszycielskiego²⁷. W efekcie prowadzonych działań i zastosowanych jeszcze skuteczniejszych środków zagłady zginęło zdecydowanie więcej żołnierzy i osób cywilnych, niż w I wojnie światowej.

Z uwagi na skalę zniszczeń, jaka miała miejsce w II wojnie światowej, niezwykle ważnym działaniem dla całej ludzkości w zakresie wprowadzenia skuteczniejszych ograniczeń prawnych w doborze i stosowaniu metod oraz środków walki zbrojnej było uchwalenie przez społeczność międzynarodową czterech konwencji genewskich oraz dwóch protokołów dodatkowych. Wymienione akty prawne stały się głównymi dokumentami międzynarodowego prawa humanitarnego. Konwencje genewskie z 1949 r. obowiązują w każdym przypadku, gdy toczą się działania wojenne – niezależnie od tego czy wojna została wypowiedziana czy nie. Przewidują one również konieczność stosowania podstawowych reguł humanitarnych w konfliktach wewnętrznych.

Zasada minimum humanitaryzmu została zawarta w art. 3 – wspólnym dla wszystkich czterech konwencji genewskich. Jednocześnie podstawowe reguły humanitarne stały się normami obowiązującymi we wszelkich okolicznościach, bez

²³ Data uchwalenia: Znak Czerwonego Krzyża przyjęty przez społeczność międzynarodową w 1864 r.; Znak Czerwonego Półksiężyca przyjęty w 1876 r. – oficjalnie jego użycie zostało uprawomocnione wraz z uchwaleniem Konwencji genewskiej w 1929 r.

²⁴ *Protokół dodatkowy III z 2005 r. do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący przyjęcia dodatkowego znaku rozpoznawczego* (Protokół dodatkowy III art. 1-7).

²⁵ M. Flemming, *Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne*, Warszawa 2000, s. 16.

²⁶ W I wojnie światowej zostało zabitych ponad 10 mln żołnierzy, a co najmniej dwa razy tyle zostało rannych. Ludność cywilna poniosła straty wynikające bezpośrednio i pośrednio z działań zbrojnych na poziomie ok. 7 mln zmarłych i zabitych. Zob. Ł. Przybyło, *Front wojny*, [w:] *Wielka wojna 1914-1918 ...*, s. 49.

²⁷ W II wojnie światowej zginęło ponad 56 mln ludzi, w tym ok. 24 mln żołnierzy i ponad 32 mln ludności cywilnej. Zob. http://www.szkoła.skorcz.pl/szpak/005/5_05_straty.htm (dostęp: 22.08.2014 r.).

względu na sposób określenia konfliktu zbrojnego przez jego uczestników (wojna obronna, napastnicza, sprawiedliwa bądź niesprawiedliwa, itp.). Muszą je stosować wszystkie państwa, także wtedy, gdy jedno z państw zaangażowanych w konflikcie nie jest stroną konwencji. Zasady ogólne wspólne dla czterech konwencji stwierdzają, że konwencje mają zastosowanie we wszelkich okolicznościach, gdy tylko zaistnieje konflikt zbrojny. W przypadku wojny domowej należy co najmniej zachować podstawowe zasady humanitarne.

Zakazuje się w wymienionych dokumentach w każdym czasie i w każdym miejscu brania zakładników, przeprowadzania egzekucji bez legalnego wyroku, stosowania tortur, czy poniżającego lub okrutnego traktowania. Zakazane jest też stosowanie aktów zemsty w stosunku do osób chronionych konwencjami. Nikt nie może być zmuszany do rezygnacji ani nie może dobrowolnie zrezygnować z ochrony przyznanej przez konwencje. Osoby chronione powinny zawsze móc korzystać z opieki mocarstwa opiekuńczego (państwo neutralne zobowiązane do ochrony ich interesów) oraz opieki Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża.

Protokoły dodatkowe do konwencji genewskich z 1977 r. dotyczące ochrony ofiar międzynarodowych i niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych stanowią rozwinięcie postanowień konwencji genewskich (I – IV) oraz zapewniają w większym niż dotychczas stopniu ochronę ofiarom międzynarodowych konfliktów zbrojnych²⁸. Zapewniają jednocześnie ochronę ofiarom niemiędzynarodowych (wewnętrznych) konfliktów zbrojnych. Należy jednak pamiętać, że zakres tej ochrony jest nadal mniejszy niż w konfliktach międzynarodowych. Z przedstawionych dokumentów na uwagę zasługuje jedna z najważniejszych zasad dotyczących prowadzenia walki akcentująca fakt, że strony konfliktu są ograniczone w stosowaniu metod i środków szkodzenia nieprzyjacielowi. Zgodnie z zapisami międzynarodowego prawa humanitarnego uczestnicy działań zbrojnych, którzy zostali wyłączeni z walki wskutek zranienia lub choroby oraz rozbitkowie na morzu, jeżeli nie podejmują wrogich działań, powinni być szanowani i traktowani w sposób humanitarny. Postanowienia ogólne mówią, że ranni, chorzy i rozbitkowie korzystający z ochrony przewidzianej w prawie międzynarodowym powinni być szanowani we wszelkich okolicznościach, leczeni oraz traktowani w sposób humanitarny. W przypadku dostania się w ręce nieprzyjaciela korzystają z ochrony należytej jeńcom. Ludność cywilna oraz statki cywilne mają prawo nieść pomoc rannym, chorym i rozbitkom. Również formacje sanitarne oraz statki szpitalne podlegają ochronie i w żadnych okolicznościach nie mogą być atakowane. Personel sanitarny i duchowny powinien być szanowany i chroniony, a w razie wzięcia do niewoli korzysta co najmniej z ochrony przysługującej jeńcom. Równocześnie wskazuje się, że znak rozpoznawczy czerwonego krzyża, czerwonego półksiężyca lub czerwonego kryształu może być używany jedynie przez osoby upoważnione

---

²⁸ *Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 54.

do niesienia pomocy rannym, chorym i rozbitkom (personel sanitarny i duchowny) oraz umieszczany na obiektach i sprzęcie przeznaczonym do tego celu. Jest to znak konwencyjny, który podlega ochronie.

Wzięcie do niewoli jest formą wyłączenia z walki zbrojnej jej uczestników. Jeniec jest we władzy państwa nieprzyjacielskiego (zatrzymującego), a nie osób lub oddziałów, które go wzięły do niewoli. Z chwilą ustania powodów zatrzymania w niewoli oraz po faktycznym ustaniu działań zbrojnych jeńcy powinni być zwolnieni.

Dokumenty międzynarodowego prawa humanitarnego zapewniają ochronę ludności cywilnej w czasie działań zbrojnych oraz podczas okupacji wojennej (wojskowej). Otaczają też szczególną ochroną dzieci, kobiety, osoby starsze i upośledzone. Funkcjonuje zasada, że osoby cywilne będące we władzy strony przeciwnej mają we wszelkich okolicznościach prawo do poszanowania ich osoby, honoru, praw rodzinnych i praktyk religijnych, zwyczajów i obyczajów²⁹. Żadne zarządzenie władz okupacyjnych nie może pozbawić ludności terytorium okupowanego praw zagwarantowanych przez konwencję.

Zabronione jest również zmuszanie bądź nakłanianie ludności cywilnej do służby wojskowej w siłach zbrojnych przeciwnika, stosowanie przymusowego przesiedlania ludności cywilnej z terytoriów okupowanych czy deportacji lub przesiedlania własnej ludności cywilnej na terytorium okupowane³⁰.

Współczesne międzynarodowe prawo humanitarne współtworzą również inne dokumenty międzynarodowe, które w sposób wyraźny wpływają na zakazy i ograniczenia w stosowaniu wybranych środków i metod prowadzenia walki. Do powyższych dokumentów można zaliczyć m.in.:

1. Konwencję o zakazie doskonalenia, produkowania i przechowywania broni bakteriologicznych (biologicznych) i toksycznych oraz o ich zniszczeniu z 1972 r.
2. Konwencję o zakazie lub ograniczeniu używania pewnych broni konwencjonalnych, które mogą być uważane za powodujące nadmierne cierpienia lub za posiadające niekontrolowane skutki z 1980 r. Konwencja obejmuje:
  - I Protokół – o niewykrywalnych odłamkach;
  - II Protokół – o zakazie lub ograniczeniu używania min-pułapek i innych podobnych urządzeń;
  - III Protokół – o zakazie lub ograniczeniu używania broni zapalających.
3. Konwencję o zakazie doskonalenia, produkowania, przechowywania i używania broni chemicznych oraz ich zniszczeniu z 1993 r.
4. Protokół dotyczący oślepiających broni laserowych z 1995 r. (Protokół IV do konwencji z 1980 r.).

²⁹ *IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 r.*, art. 47, 58.

³⁰ *Ibidem*, art. 48, 49, 53.

5. Wprowadzenie zmian do protokołu o zakazie lub ograniczeniu używania min, min-pułapek i innych podobnych urządzeń z 1996 r. (Protokół II do konwencji z 1980 r.).
6. Konwencję o zakazie używania, przechowywania, produkowania i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o ich zniszczeniu z 1997 r.
7. Konwencję o broni kasetowej z 2008 r.

W powyższych uregulowaniach prawnych występują m.in. bronie tak niszczycielskie, że ich stosowanie po prostu nie może być dopuszczalne. Straszliwe skutki użycia gazów trujących w I wojnie światowej doprowadziły do podpisania w 1925 r. Protokołu genewskiego, który wprowadził zakaz stosowania tej broni na polu walki. W 1993 r. przyjęto kolejny dokument w postaci Układu o broniach chemicznych, który wprowadził zakaz prowadzenia badań, produkcji, składowania i użycia broni chemicznej oraz nakaz zniszczenia jej zapasów. Podstępny oślepiający laser dołączył do tej listy w 1996 r. Istnieją jednak bronie, które wywołują nieopisane ludzkie cierpienia, a pomimo to nadal są stosowane. Taką bronią są m.in. miny przeciwpiechotne, najtrwalsze ze wszystkich rodzajów broni używanych w czasie wojny, które pomimo że zostały Konwencją ottawską z 1997 r. uznane za broń zakazaną, to nadal są w powszechnym użyciu.

W przypadku broni nuklearnej obecnie nie ma wyraźnego zakazu jej produkcji, gromadzenia i użycia. Są jednak konwencje, które regulują pewne aspekty uzbrojenia jądrowego. Należy do nich przykładowo układ z 1967 r. o badaniach w przestrzeni kosmicznej wprowadzający zakaz stacjonowania takich broni w przestrzeni kosmicznej, układ z 1968 r. o nierozprzestrzenianiu broni jądrowej, układ o denuklearyzacji dna morskiego z 1971 r. oraz traktat z 1996 r. o całkowitym zakazie prób jądrowych. Brak zapisów na temat broni nuklearnej w protokołach dodatkowych nie oznacza bynajmniej, że użycie broni jądrowej nie jest nieograniczone przez normy prawa międzynarodowego. Oświadczenia złożone na konferencji dyplomatycznej w 1977 r. przez trzy zachodnie mocarstwa nuklearne, tj. Francję, Wielką Brytanię i Stany Zjednoczone potwierdziły wyraźnie, że użycie broni jądrowej poddane jest ogólnym regułom międzynarodowego prawa humanitarnego ograniczającym użycie broni. Wśród nich jest zakaz ataków na ludność cywilną jako taką, zakaz ataków bez rozróżnienia i używanie broni rażących bez rozróżnienia, a dalej wymóg proporcjonalności i zakaz stosowania broni powodujących zbędne cierpienia. Brak sprzeciwu ze strony Związku Radzieckiego i Chiny został przyjęty jako akceptacja powyższych działań.

Postanowienia konwencji i innych aktów prawa tworzących międzynarodowe prawo humanitarne pozwalają na określenie reguł walki, które są wiążące dla wszystkich stron konfliktu zbrojnego.

1. Prawo do doboru środków i metod prowadzenia wojny jest ograniczone.

2. Z zasady unikania zbędnego cierpienia i zbędnych szkód wynika zakaz stosowania wszelkich form przemocy, które nie są konieczne do pokonania nieprzyjaciela.
3. Należy zawsze rozróżniać między kombatantami a osobami cywilnymi oraz między celami wojskowymi a obiektami cywilnymi.
4. Należy stale troszczyć się o oszczędzanie osób i obiektów cywilnych. Celem takiej troski jest przede wszystkim unikanie, a w każdym razie pomniejszanie cywilnych strat i szkód. Należy mieć w tym przypadku wzgląd na obszary zaludnione, możliwość istnienia schronów, ruchy osób cywilnych, ważne obiekty cywilne, czy różne stopnie zagrożenia w zależności od pory dnia.
5. Podczas planowania działań, które mogłyby zagrażać osobom i obiektom cywilnym, należy brać pod uwagę konieczność zapewnienia im niezbędnej ochrony oraz obowiązek zastosowania środków ostrożności.

Do wykonania zadania dowódca oddziału wojskowego potrzebuje odpowiednich informacji o nieprzyjacielu i środowisku. Aby dowódca mógł pozostawać w zgodzie z regułami międzynarodowego prawa humanitarnego, informacje te muszą zawierać m.in. dane o:

- skupiskach osób cywilnych;
- cywilnym otoczeniu celów wojskowych;
- charakterze obszarów zabudowanych (miasta, wsie, schrony, itp.);
- istnieniu i charakterze ważnych obiektów cywilnych, a zwłaszcza obiektów podlegających szczególnej ochronie;
- środowisku naturalnym.

Zdobywanie informacji musi uwzględniać również konieczność rozróżnienia między dozwolonymi i zakazanymi środkami i metodami walki. Środki walki w międzynarodowym prawie humanitarnym należy wybierać tak, aby unikać niepotrzebnych strat i szkód w otoczeniu cywilnym, a przynajmniej sprowadzić do minimum nieuniknione straty i szkody. Zabronione jest ponadto stosowanie broni, które mogą powodować nadmierne rany lub zbędne cierpienia oraz rozległe, długotrwałe i poważne szkody w środowisku naturalnym.

W świetle międzynarodowego prawa humanitarnego wiele metod walki jest zabronionych i stanowi zbrodnię ludobójstwa, czy też zbrodnię wojenną. Przykładem może być³¹:

- głódzenie;
- terror;
- wiarołomstwo;
- niedarowanie życia;

³¹ Zabronione jest wydawanie rozkazu, by nikogo nie zostawić przy życiu, grożenia tym przeciwnikowi, lub przeprowadzania działań zbrojnych w oparciu o taki rozkaz. Zob. *IV Konwencja haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 r.*, art. 23; *Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 40.

- stosowanie środków i metod walki powodujących zbędne cierpienia.

Na podstawie powyższych zapisów zabronione są następujące działania:

1. Zabronione jest stosowanie głodu, jako metody prowadzenia wojny przeciwko osobom cywilnym.
2. Zabronione jest atakowanie, niszczenie, zabieranie lub czynienie nieużytecznymi obiektów niezbędnych do przetrwania ludności cywilnej (np. żywność, strefy rolnicze produkujące żywność, zbiory, bydło, urządzenia i zbiorniki z wodą pitną, urządzenia nawadniające) jedynie w celu zagłodzenia ludności. Obiekty niezbędne do przetrwania ludności cywilnej zostają pozbawione ochrony, jeżeli:
  - są używane wyłącznie do utrzymania sił zbrojnych;
  - są używane do bezpośredniego wsparcia działań wojskowych (ale ludność cywilna nie może przez to być narażona na głód lub zmuszona do przemieszczenia się);
  - obrona wojskowa własnego terytorium przeciwko inwazji stanowczo tego wymaga.
3. Zabronione jest stosowanie aktów lub gróźb przemocy, których głównym celem jest zastraszenie ludności cywilnej.
4. Zabronione jest wydanie rozkazu, by nikogo nie zostawiać przy życiu, grożenie tym nieprzyjacielowi lub prowadzenie działań zbrojnych w taki sposób.
5. Zabronione jest stosowanie środków i metod walki powodujących zbędne cierpienia (zakazanych broni lub broni, których można używać w ograniczonym zakresie).

W świetle międzynarodowego prawa humanitarnego zabronione lub ograniczone jest również użycie pewnych typów broni.

1. Zabronione jest stosowanie broni, które mogą powodować zbędne cierpienia lub nadmierne ranienia.
2. Zabronione jest stosowanie broni, które z natury rzeczy rażą bez rozróżnienia.
3. Zabronione jest stosowanie broni chemicznej, trucizny lub broni zatrutych.
4. Zabronione jest stosowanie broni biologicznej.
5. Zakazane jest używanie pocisków, które zniekształcają się lub spłaszczają łatwo w ciele ludzkim, takich jak pociski z twardym płaszczem nie okrywającym całkowicie rdzenia lub pokrytym nacięciami.
6. Zabronione jest stosowanie pocisków o wadze poniżej 400 gramów, które wybuchają lub zawierają substancje piorunujące lub zapalające.
7. Zabronione jest stosowanie broni, których zasadnicze działanie polega na rażeniu odłamkami niemożliwymi do wykrycia w ciele ludzkim za pomocą promieni rentgenowskich.

8. Zabronione jest stosowanie min-pułapek w postaci pozornie bezpiecznego przedmiotu przenośnego, który jest specjalnie przeznaczony i skonstruowany do umieszczenia w nim materiału wybuchowego w celu wybuchu przy poruszeniu go albo przy zbliżeniu się do niego.
9. Zakazane jest używanie min-pułapek mających powodować zbędne zranienia lub nadmierne cierpienia.
10. Zakazane jest używanie min-pułapek, które są w jakikolwiek sposób dołączone lub upodobnione do następujących osób lub przedmiotów:
  - w skali międzynarodowej uznanych ochronnych odznak, znaków lub sygnałów;
  - chorych, rannych lub zwłok;
  - miejsc grzebania, palenia zwłok lub grobów;
  - urzędów medycznych, sprzętu medycznego lub transportu medycznego;
  - zabawek dziecięcych lub innych przedmiotów lub produktów specjalnie przeznaczonych do żywienia, ochrony zdrowia, higieny, ubioru lub nauczania dzieci;
  - żywności lub napojów;
  - wyposażenia lub akcesoriów kuchennych, z wyjątkiem wyposażenia znajdującego się na wyposażeniu jednostek wojskowych;
  - przedmiotów o wyraźnym religijnym charakterze;
  - zabytków historycznych, dzieł sztuki lub miejsc kultu stanowiących duchowe dziedzictwo narodowe;
  - zwierząt lub ich szczątków.

Międzynarodowe prawo humanitarne dopuszcza jednocześnie warunkowe użycie wybranych typów broni. Dotyczy to w szczególności zasad użycia min lądowych, broni zapalających oraz min i torped morskich³².

W celu wypełnienia otrzymanego zadania każdy dowodzący wojskami stara się ukryć przed nieprzyjacielem swoje zamiary i działania, tak aby spowodować go do działania w sposób dla niego szkodliwy. Żeby wprowadzenie w błąd było zgodne z prawem międzynarodowym, należy dokonać rozróżnienia między podstępem a zakazanym wiarołomstwem. Podstęp wojenny lub fortel – dozwolony prawnie – oznacza zatem wszelkiego rodzaju działania nie mające charakteru wiarołomstwa, lecz mające na celu wprowadzenie w błąd nieprzyjaciela oraz skłonienie go do nieostrożnego postępowania.

Przykładami podstępów wojennych są m.in.:

- maskowanie (naturalne, malowanie, sieci, zasłona dymna);
- ostentacja (zwabianie w pułapkę, działania pozorne);
- demonstracje, działania zwodnicze;

³² Protokół w sprawie zakazu lub ograniczenia użycia min, min-pułapek i innych urządzeń (Protokół II) z 1980 r., art. 4; Protokół w sprawie zakazu lub ograniczenia użycia broni zapalających (Protokół III) z 1980 r., art. 2; VIII Konwencja haska w sprawie stawiania podwodnych automatycznych min kontaktowych z 1907 r., art. 1, 3.

- dezinformacja, błędna informacja;
- techniczne (elektroniczne, komunikacyjne).

Wiarołomstwo natomiast polega na popełnianiu wrogich działań pod pozorem korzystania z ochrony prawnej i wprowadzanie przez to w błąd nieprzyjaciela. Z punktu widzenia obowiązujących przepisów zabrania się zatem zabijać, ranić lub brać do niewoli nieprzyjaciela w sposób wiarołomny.

Przykłady wiarołomstwa to:

- udawanie zamiaru prowadzenia rokowań pod białą flagą (flagą parlamentariusza);
- udawanie zamiaru poddania się;
- wykorzystywanie mundurów oraz flag nieprzyjaciela;
- udawanie niesprawności wywołanej ranami lub chorobą;
- udawanie posiadania statusu osoby cywilnej lub niekombatanta;
- udawanie posiadania statusu ochronnego przez używanie flag, znaków lub mundurów ONZ lub państwa neutralnego;
- używanie znaków i sygnałów rozpoznawczych służby zdrowia;
- używanie znaku rozpoznawczego obrony cywilnej;
- używanie znaku rozpoznawczego obiektów kulturalnych;
- używanie znaku rozpoznawczego budowli i urzędzeń zawierających niebezpieczne siły;
- używanie innych znaków i sygnałów uznanych w skali międzynarodowej np. znaków ustalonych dla stref zdemilitaryzowanych, dla miejscowości nie bronionych, sygnałów dla obrony cywilnej;
- przemieszczanie zakładów medycznych lub środków transportu medycznego, osób cywilnych lub jeńców wojennych czy używanie ich obecności do ochrony przed operacjami wojskowymi pewnych obszarów lub celów wojskowych np. osłanianie celów wojennych przed atakiem czy osłanianie operacji wojskowych.

Każdego uczestnika działań zbrojnych obowiązują zatem następujące reguły postępowania mające swoje odniesienie w przepisach międzynarodowego prawa humanitarnego:

1. Walkę należy prowadzić tylko przeciw nieprzyjacielskim kombatanom. Oznacza to, że nie wolno atakować osób cywilnych i że nie powinny one brać udziału w walce.
2. Nie wolno niszczyć mienia cywilnego za wyjątkiem sytuacji, w której jest to absolutnie konieczne dla wykonania zadania. Grabież i kradzież mienia cywilnego są zabronione.
3. Ataki powinny być skierowane jedynie przeciwko celom wojskowym. Obiekty cywilne winny być więc oszczędzane, chyba że są wykorzystywane do celów wojskowych.

4. Nieprzyjacielski kombatant, który nie jest w stanie dalej walczyć, nie powinien być atakowany i podlega ochronie. To samo odnosi się do kombatantów, którzy poddają się, do rannych, do nieprzyjacielskiej załogi, która musiała opuścić statek powietrzny niezdolny do dalszego lotu, do rozbitków. Nieprzyjacielscy kombatanci, którzy niosą białą flagę, muszą być uszanowani. Ranni nieprzyjacielscy kombatanci powinni być zbierani i otoczeni opieką.
5. Służby medyczne zostały utworzone w siłach zbrojnych w celu opieki nad rannymi. Ich personel, materiały i pojazdy posiadają ochronny znak Czerwonego Krzyża, Czerwonego Krzyża lub Czerwonego Półksiężyca na białym tle. Nie wolno atakować tego personelu, pojazdów i budynków. To samo dotyczy wojskowego personelu duchownego.
6. Nie wolno atakować pewnych dóbr i budynków, chyba że zostanie wydany odmienny rozkaz. Obejmuje to budowle o znaczeniu kulturalnym np. świątynie, muzea, biblioteki, itp. oraz osoby, które się nimi opiekują.
7. Nie wolno atakować budowli i urządzeń, które zawierają szczególnie niebezpieczne siły, np. tamy, groble, elektrownie atomowe³³.
8. Ochronie podlega własność formacji obrony cywilnej, która ma zadanie pomagać ludności w czasie konfliktu zbrojnego, np. walka z pożarami i inne formy ratownictwa.

Ogólna odpowiedzialność w czasie działań zbrojnych spoczywa na dowodzącym siłami zbrojnymi i rozciąga się na wszystkie operacje i misje wojskowe prowadzone na lądzie, na morzu i w powietrzu, obejmując całą sieć dowodzenia oraz drogi dowozu zaopatrzenia i ewakuacji, współpracę z władzami cywilnymi, okoliczności szczególne, przypadki nieprzewidziane oraz wydawanie wytycznych dla podwładnych.

Każdy dowódca zobowiązany jest zatem upewnić się, czy podwładni znają międzynarodowe prawo humanitarne oraz podjąć kroki niezbędne dla zapobieżenia naruszeniom tego prawa podczas działań zbrojnych. W razie naruszenia prawa dowódca powinien upewnić się, że naruszenie ustało oraz sprawdzić czy podjęte zostało postępowanie dyscyplinarne lub karne wobec sprawców naruszeń prawa. Międzynarodowe prawo humanitarne zakazuje m.in. atakowania ludności cywilnej, osób i obiektów cywilnych jako zamierzonej metody prowadzenia wojny. Zakazane jest zmuszanie obywateli strony przeciwnej do uczestnictwa w działaniach wojennych skierowanych przeciwko ich krajowi, nawet wtedy, gdy byli oni w służbie innej strony przed rozpoczęciem działań wojennych. Zakaz dotyczy także atakowania lub bombardowania niebronionych miast, wsi, domów mieszkalnych i budowli czy dopuszczania się rabunku, nawet jeśli miasto lub miejsce zdobyto szturmem.

³³ Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, art. 51.

W toczącym się konflikcie zbrojnym możliwość dochodzenia przez państwo swych roszczeń z tytułu naruszenia międzynarodowego prawa humanitarne- go uzależniona jest od zgody państwa oskarżonego o tego typu łamanie prawa. Zwykle uzyskanie tego typu zgody w trakcie toczącej się wojny jest mało prawdopodobne. Z tego też względu nadal dużą rolę odgrywa w tym względzie pierwotny – prymitywny sposób dochodzenia swoich roszczeń, określane mianem samopomocy. Typową formą samopomocy są represalia³⁴, przez które rozumie się zwykle nielegalne lub zabronione formy postępowania, które jednak są dozwolone w pewnych okolicznościach pod warunkiem, że ich celem jest skłonienie nieprzyjaciela do zaniechania nielegalnego postępowania i do zachowania się zgodnego z prawem. Represalia muszą być wstrzymane natychmiast, gdy ustaną wspomniane naruszenia. Jednocześnie represalia są dozwolone tylko w przypadku poważnych naruszeń i tylko jako ostateczny środek, gdy inne kroki nie odniosły skutku w celu nakłonienia przeciwnika do wypełnienia jego zobowiązań. Wyrządzona przeciwnikowi szkoda musi być proporcjonalna do wcześniejszego naruszenia przez niego prawa. Prawo do stosowania represaliów mogą zarządzić jedynie najwyższe władze polityczne państwa. Niedozwolone jest stosowanie represaliów przeciwko osobom lub dobrom chronionym oraz stosowanie wobec osób cywilnych głodu jako metody prowadzenia wojny. Prawo zabrania również szerzenia wśród ludności cywilnej terroru poprzez akty i groźby przemocy czy wydawania rozkazu, by nikogo nie zostawiać przy życiu, groźenia tym przeciwnikowi lub przeprowadzania działań zbrojnych w oparciu o taki rozkaz. Międzynarodowe prawo humanitarne zawiera obecnie dużo przepisów o charakterze bezwzględnie obowiązującym, które nie mogą być pomijane w działaniach odwetowych. Przykładowo zatem nie wolno stosować represaliów w stosunku do rannych na polu walki, do rozbitków na morzu, do jeńców wojennych, do ludności cywilnej, do szpitali, transportów medycznych, czy dób kultury, itp. Niewątpliwie represalia są same w sobie działaniami bezprawnymi, do których wolno sięgać jedynie w ściśle określonych okolicznościach, by położyć kres naruszeniom prawa przez drugą stronę. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, że represalia nigdy nie mogą być stosowane dla ukarania przeciwnika ani dla zaspokojenia chęci zemsty. Międzynarodowe prawo humanitarne zabrania także kierowania ataków na obiekty niezbędne dla przetrwania ludności cywilnej, takie jak środki żywnościowe, zbiory, bydło i woda pitna oraz stosowania metod walki, które zmierzają lub mogą zmierzać do wywołania długotrwałych skutków o szerokim zasięgu i poważnych szkód

³⁴ Represalia oznaczają naruszenie prawa wojennego w odpowiedzi na naruszenie tego prawa przez nieprzyjaciela, mające na celu położenie kresu nieprzyjacielskim naruszeniom. Represalia są ostrzeżeniem i naciskiem na nieprzyjaciela, przybierającym postać odwetu i mającym zmusić do zaprzestania dalszych bezprawnych działań oraz do przestrzegania prawa wojennego. Zob. F. de Mulinen, *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Warszawa 1994, s. 80-81; *Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 20, 51-56; *I Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych z 1949 r.*, art. 46; *IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 r.*, art. 33.

w środowisku naturalnym³⁵. Zabronione jest atakowanie grobli, elektrowni jądrowych oraz zapór wodnych, jeżeli atak spowoduje wyzwolenie niebezpiecznych sił i w konsekwencji poważne straty wśród ludności cywilnej, chyba że używane są one do bezpośredniego wsparcia operacji wojskowych lub w celach wojskowych, a atak jest jedynym środkiem do spowodowania zaprzestania oporu.

Niedopuszczalne przez prawo jest również prowadzenie ataków bez rozróżnienia, czyli takich, które nie są skierowane przeciwko określonemu celowi wojskowemu, a które podejmowane są przeciwko celowi wojskowemu i obiektom cywilnym bez rozróżnienia. Określając atak jako bez rozróżnienia, należy traktować go całościowo, a nie jako izolowane fragmenty. Dowódcy muszą podejmować decyzje na podstawie informacji dostępnych w danej chwili.

Międzynarodowe prawo humanitarne musi uwzględniać zjawisko wojny i możliwość występowania potencjalnych celów wojskowych, które określane są mianem kryterium konieczności wojskowej. Nie jest zatem zadaniem międzynarodowego prawa humanitarnego zabranianie prowadzenia wojny lub wprowadzanie norm czyniących wojnę niemożliwą. Zadaniem tego prawa jest natomiast z jednej strony dążenie, by skutki wojny utrzymywać w ramach absolutnej konieczności wojskowej. Prawo przy tym nie sankcjonuje użycia brutalnej siły. Odzwierciedla za to pragnienie ustanowienia realistycznych ograniczeń użycia siły, które mogą być skutecznie stosowane. Z drugiej strony osoba, która nie bierze udziału albo zaprzestała udziału w działaniach zbrojnych musi być chroniona maksymalnie skutecznie. Sprzeczne interesy konieczności wojskowej i względów humanitarnych mogą być uzgodnione w przepisach, które ograniczają użycie siły w czasie wojny, albo gdy nie zabraniają, gdy takie użycie jest legalne. Innymi słowy przepisy powinny chronić człowieka, ale nie dążyć do absolutnej ochrony przed skutkami wojny, co byłoby rzeczą całkowicie nierealną. Prawo musi liczyć się z wojną jako zjawiskiem społecznym.

Międzynarodowe prawo humanitarne nie ma na celu uczynienia wojny niemożliwą. Prawo w dzisiejszym stanie, tak jak je skodyfikowano w konwencjach genewskich i protokołach dodatkowych, bierze pod uwagę wymogi wojskowe. Potwierdzeniem tego jest powszechna akceptacja tego prawa przez większość współcześnie istniejących państw wyrażająca się następującą treścią: *Wysokie Umawiające się Strony zobowiązują się przestrzegać i dopilnować przestrzegania niniejszych Konwencji (Protokołu) we wszystkich okolicznościach*. To słowa wspólnego artykułu 1 czterech konwencji genewskich z 1949 roku oraz Protokołu dodatkowego I.

Z powyższego zapisu wynikają konkretne zadania dla państwa, niezależnie od zaistnienia konfliktu zbrojnego. W czasie konfliktu zbrojnego przepisy międzynarodowego prawa humanitarnego w całości muszą być przestrzegane już od początku działań zbrojnych. Unormowania prawa humanitarnego będą obowią-

³⁵ A. Ciupiński, M. Gąska, op. cit., s. 89-90.

zywały zatem także wtedy, gdy wojna nie będzie oficjalnie wypowiedziana, bądź stan wojny nie będzie uznany zgodnie z prawem obowiązującym strony wojujące. Międzynarodowe prawo humanitarne z wybuchem wojny nie traci mocy obowiązującej całkowicie ani częściowo, inaczej niż wiele innych umów i porozumień. Jest ono bowiem utworzone dla szczególnej sytuacji konfliktu zbrojnego. Dotyczy zarówno konfliktów międzynarodowych, jak i niemiędzynarodowych. Innymi słowy, stan wojny nie daje podstaw, by uchylać się od istniejących zobowiązań prawnych, co jest dopuszczalne, np. dla wielu działań praw człowieka w sytuacji wprowadzenia stanu wyjątkowego. W przypadku zaistnienia konfliktu zbrojnego żadna ze stron nie może uchylić się od swoich zobowiązań przez wypowiedzenie umów odnoszących się do prawa humanitarnego, gdyż jakiegokolwiek wypowiedzenie miałyby skutek dopiero po zakończeniu wojny³⁶.

Pierwszym obowiązkiem strony konfliktu po wybuchu wojny jest powołanie Mocarstwa Opiekuńczego³⁷. W nomenklaturze mocarstwo opiekuńcze oznacza państwo neutralne nie biorące udziału w konflikcie, które jedna ze stron konfliktu za zgodą drugiej upoważniła do ochrony swoich humanitarnych interesów w czasie konfliktu zbrojnego. Konwencje genewskie i Protokół dodatkowy I wyznaczają Mocarstwu Opiekuńczemu sporo zadań o charakterze humanitarnym, z których najważniejsze to wizytowanie jeńców wojennych³⁸ i obozów internowanych³⁹ oraz działanie na rzecz osób cywilnych znajdujących się pod władzą nieprzyjaciela zwłaszcza na terytoriach okupowanych. Przedstawiciele Mocarstwa Opiekuńczego powinni mieć zapewniony dostęp do wszystkich miejsc, gdzie mogą być osoby objęte ochroną, aby mieć z pierwszej ręki rozeznanie, jak prawo genewskie jest przestrzegane w praktyce. Obok prawa do wizytowania przyznanego Mocarstwu Opiekuńczemu, także Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża jest uprawniony do odwiedzania miejsc zatrzymania i internowania⁴⁰.

W okresie po II wojnie światowej strony objęte konfliktem przeważnie nie chciały już powoływać Mocarstw Opiekuńczych pomimo faktu, że instytucja ta została wprowadzona do systemu międzynarodowego prawa humanitarnego w celu ułatwienia wypełniania zobowiązań nałożonych przez międzynarodowe prawo humanitarne. Instytucja Mocarstwa Opiekuńczego sięga daleko w przeszłość. Obecnie przepisy o wyznaczaniu tych Mocarstw i o ich zadaniach w czasie wojny są włączone do konwencji genewskich. Protokół dodatkowy I określił

³⁶ *I Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych z 1949 r.*, art. 62; *II Konwencja genewska o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu z 1949 r.*, art. 142; *IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 r.*, art. 158; *Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 99; *Protokół dodatkowy II z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 25.

³⁷ *Konwencje genewskie I, II i III z 1949 r.*, art. 8; *IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 r.*, art. 9.

³⁸ *III Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych z 1949 r.*, art. 126.

³⁹ *IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 r.*, art. 143.

⁴⁰ *III Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych z 1949 r.*, art. 126; *IV Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 r.*, art. 145.

zasady proceduralne mające ułatwić wyznaczanie Mocarstwa Opiekuńczego⁴¹. Zgodnie z tymi zasadami MKCK powinien oferować swoje usługi stronom konfliktu i wezwać je do wyznaczenia za obopólną zgodą Mocarstw Opiekuńczych. Jeśli z różnych względów do tego nie dojdzie, humanitarne zadania Mocarstwa Opiekuńczego ma prawo w imieniu społeczności międzynarodowej wykonywać MKCK⁴². W różnych konfliktach po 1945 r. zawsze MKCK wchodził w tę lukę, nawet nie będąc wyraźnie do tego wyznaczony. W przeciwieństwie do Mocarstwa Opiekuńczego Komitet nigdy nie działał jako pełnomocnik jednej ze stron konfliktu, wobec której miałby się rozliczać. MKCK zawsze działa we własnym imieniu, gdyż otrzymał od całej społeczności międzynarodowej mandat oparty na prawie międzynarodowym do prowadzenia działań o charakterze humanitarnym, jakie wynikają z prawa międzynarodowego mającego zastosowanie w konfliktach zbrojnych.

Jest oczywiste, że w razie wojny strony konfliktu winny podjąć wszelkie kroki na swym terytorium, by móc wypełniać swoje zobowiązania podjęte w czasie pokoju⁴³. Ma to znaczenie szczególnie dla członków sił zbrojnych, którzy winni stosować wiedzę i umiejętności nabyte w czasie ćwiczeń. Nieprzestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego powoduje bowiem reperkusje zarówno na płaszczyźnie krajowej, jaki i w skali międzynarodowej.

Cztery konwencje genewskie wraz z protokołami dodatkowymi stanowią w myśl norm międzynarodowych wyraźne rozwinięcie ogólnych zasad międzynarodowego prawa humanitarnego i są z tego względu wyrazem tych zasad. Przedmiotem tych zasad jest ochrona istoty ludzkiej i niewyzbywalnej godności człowieka. Sprawa dotyczy bowiem podstawowych wymogów humanitaryzmu. Z tego też względu poważne naruszenia norm ochronnych ustanowionych przez prawo humanitarne są nie tylko przedmiotem zainteresowania stron konfliktu, lecz dotyczą one wszystkich państw związanych konwencjami humanitarnymi.

Wspólny artykuł 1 czterech konwencji genewskich i Protokołu dodatkowego I wprowadza stąd logiczny wniosek i zobowiązuje umawiające się strony nie tylko do przestrzegania poszczególnych konwencji i protokołu, ale także do zapewnienia ich przestrzegania. Państwa zostały więc wyraźnie zobowiązane do zbiorowej odpowiedzialności za poszanowanie międzynarodowego prawa humanitarnego.

W myśl ogólnoświatowej zasady odpowiedzialności w przypadku ścigania poważnych naruszeń prawa wojennego, państwo trzecie ma obowiązek postawienia podejrzanego przed własnym sądem. Jednocześnie jest zobowiązane w tym względzie do działania indywidualnie lub we współpracy z Organizacją Narodów

⁴¹ *Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 5.

⁴² Art. 9 i 10, I, II i III *Konwencji genewskiej z 1949 r.*; *IV Konwencja genewskiej o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 1949 r.*, art. 10 i 11.

⁴³ Wysokie Umawiające się Strony i strony konfliktu wydadzą zarządzenia i instrukcje w celu zapewnienia przestrzegania Konwencji i niniejszego Protokołu i będą nadzorować ich wykonanie. Zob. *Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych*, art. 80.

Zjednoczonych⁴⁴. Potwierdza to ustaloną w społeczności międzynarodowej praktykę, że każde państwo trzecie może wystąpić z zarzutem wobec strony konfliktu, która dopuściła się naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego. Może to nastąpić kanałami dyplomatycznymi lub poprzez publiczny protest. MKCK wielokrotnie zwracał się do wszystkich stron konwencji genewskich z apelem wzywającym je do wpływania na strony konfliktu w celu przestrzegania norm międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych.

W przypadku naruszeń norm międzynarodowego prawa humanitarnego, podejmowanie stosownych działań na arenie międzynarodowej należy w pierwszym miejscu do uprawnień Organizacji Narodów Zjednoczonych. Każdy konflikt stwarza okazję do naruszeń prawa. Przestrzeganie międzynarodowego prawa humanitarnego przez strony jest tylko jednym z aspektów problematyki wynikającej z konfrontacji. Można oczekiwać, że ONZ w przyszłości poświęci jeszcze więcej uwagi poszanowaniu międzynarodowego prawa humanitarnego, umożliwiającemu przetrwanie ludzi w czasie wojny i ochronę ludzkiej godności. Wielkie zmiany, jakie zaszły w światowej technice wojennej i sposobach prowadzenia działań zbrojnych sprawiły, że istnieje obecnie potrzeba prowadzenia dalszych prac w zakresie uaktualnienia i doskonalenia norm międzynarodowego prawa humanitarnego. Gwałtownie wzrastająca liczba poszkodowanych w sytuacjach konfliktu zbrojnego wymusza ewolucję reguł prowadzenia działań wojennych oraz ochrony ofiar walk. Aktualnie głównym zadaniem społeczności międzynarodowej są przede wszystkim działania ukierunkowane na zapobieganie konfliktom zbrojnym. Główną natomiast funkcją sił zbrojnych jest zapobieganie wojnie poprzez działania pokojowe. Jeżeli jednak wojna wybuchnie, ich obowiązkiem jest kontrolowanie konfliktu i dążenie do osiągnięcia sukcesu militarnego.

Żaden konflikt zbrojny nie jest humanitarny. W najlepszym przypadku konflikt zbrojny może być prowadzony w sposób racjonalny, co oznacza jego profesjonalizm objawiający się respektowaniem norm międzynarodowego prawa humanitarnego w ramach istniejących zasad sztuki wojskowej.

Bibliografia

Akty prawne

1. *IV Konwencja haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 r.*
2. *Karta Narodów Zjednoczonych podpisana 26 czerwca 1945 r. w San Francisco.*
3. *Konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych i chorych w armiach czynnych (I Konwencja genewska).*
4. *Konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 r. o polepszeniu losu rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu (II Konwencja genewska).*

---

⁴⁴ Protokół dodatkowy I z 1977 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, art. 89.

5. *Konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 r. o traktowaniu jeńców wojennych (III Konwencja genewska).*
6. *Konwencja genewska z 12 sierpnia 1949 r. o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV Konwencja genewska).*
7. *VIII Konwencja haska w sprawie stawiania podwodnych automatycznych min kontaktowych z 1907 r.*
8. *Protokół dodatkowy I z 1977 r. do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych – protokół I.*
9. *Protokół dodatkowy II z 1977 r. do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych – protokół II.*
10. *Protokół w sprawie zakazu lub ograniczenia użycia min, min-pułapek i innych urządzeń (II protokół) z 1980 r.*
11. *Protokół w sprawie zakazu lub ograniczenia użycia broni zapalających (III protokół) z 1980 r.*
12. *Protokół dodatkowy III do konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący przyjęcia dodatkowego znaku rozpoznawczego z 2005 r.*
13. *Regulamin dotyczący praw i zwyczajów wojny lądowej z 1907 r.*

Wydawnictwa zwarte

14. Balcerowicz B., *Siły zbrojne w stanie pokoju, kryzysu i wojny*, Warszawa 2010.
15. Bzinkowski R., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, [w:] „Kształcenie obywatelskie w wojsku”, zeszyt 1, red. P. Żarkowski, Warszawa 2002.
16. Clausewitz von C., *O wojnie*, Lublin 1995.
17. Ciupiński A., Gąska M., *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Wybrane problemy*, Warszawa 2001.
18. Flemming M., *Jeńcy wojenni. Studium prawno-historyczne*, Warszawa 2000.
19. Gasser H., *Międzynarodowe prawo humanitarne. Wprowadzenie*, Warszawa 2000.
20. Kunikowski J., Turek A., *Bezpieczeństwo i dyplomacja. Słownik terminów*, Warszawa 2011.
21. *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Prawo przeciwwojenne. Zbiór dokumentów*, red. M. Flemming, Warszawa 1991.
22. Mulinen de F., *Podręcznik prawa wojennego dla sił zbrojnych*, Warszawa 1994.
23. Przybyło Ł., *Front wojny*, [w:] *Wielka wojna 1914-1918*, „Polityka – wydanie specjalne” 2014.
24. Zawadzki T., *Pierwszy wyścig zbrojeń*, [w:] *Wielka wojna 1914-1918*, „Polityka – wydanie specjalne” 2014.
25. Żarkowski P., *Prawo humanitarne a konflikt zbrojny. Wybrane aspekty ochrony osób i dóbr kultury*, Siedlce 2013.

Strony internetowe

26. http://www.szkolnictwo.pl/szukaj,Międzynarodowy_Trybunał_Wojskowy_w_Norymberdze, (dostęp: 21.08.2014 r.).
27. http://www.en.wikipedia.org/wiki/Francis_Lieber, (dostęp: 22.08.2014 r.).
28. <http://www.stosunkimiedzynarodowe.wordpress.com/2012/09/18/dopuszczalnosc-uzycia-sily-zbrojnej-w-pmp/>, (dostęp: 20.08.2014 r.).
29. http://www.szkola.skorcz.pl/szpak/005/5_05_straty.htm, (dostęp: 22.08.2014 r.).

Liczba znaków ze spacjami: 71 239